

کیوان پہلوان

درف و دایره

در تاریخ ایران
در ادبیات فارسی
در جهان ایرانی

بتھوون

مرکز موسیقی بتھوون شیراز

فهرست

۷ به نام هستی و شادی
۱۰ سیاسی نامه
۱۱ اصلی

بخش اول دف و دایره در تاریخ ایران

۲۶ فصل اول: نماد دایره در تمدن‌های کهن
۳۶ فصل دوم: پیشینه تاریخی پیدایش دف / دایره در ایران و آسیای غربی
۶۰ فصل سوم: موسیقی و کاربرد دف / دایره پس از اسلام تا پایان حمله‌ی مغول
۶۵ فصل چهارم: موسیقی و کاربرد دف / دایره در دوره‌ی تیموری
۸۰ فصل پنجم: موسیقی و کاربرد دف / دایره در دوران حکومت گورکانیان هند
۸۹ فصل ششم: موسیقی و کاربرد دف / دایره در دوره‌ی صفویه
۱۰۷ فصل هفتم: موسیقی و کاربرد دف / دایره در دوران افشاریه و زندیه
۱۱۷ فصل هشتم: موسیقی و کاربرد دف و دایره در دوره‌ی قاجاریه و اوایل پهلوی اول

بخش دوم دف و دایره در ادبیات فارسی

۱۳۰ سخن مؤلف در این بخش
۱۳۶ چگونگی به وجود آمدن تصوف اسلامی و استفاده‌ی دف در آن
۱۴۵ کاربرد دایره به عنوان ساز
۱۵۱ کاربرد واژه‌ی دف در آثار منشور
۱۵۵ دف در شعر پارسی

بخش سوم
دف و دایره در جهان ایرانی

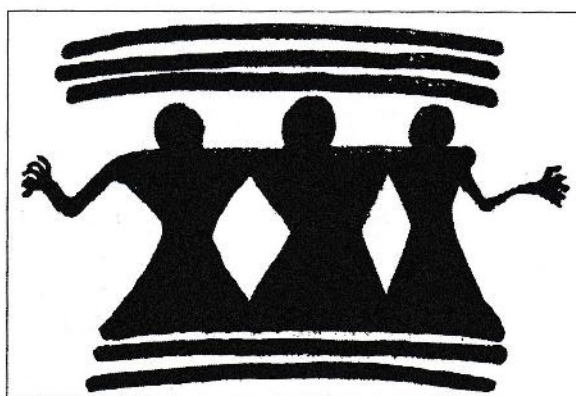
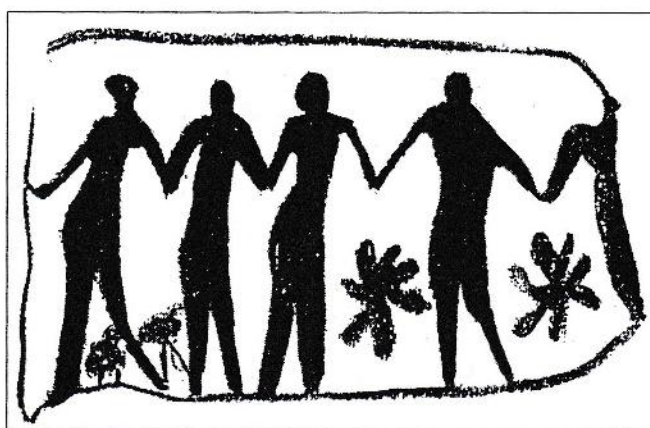
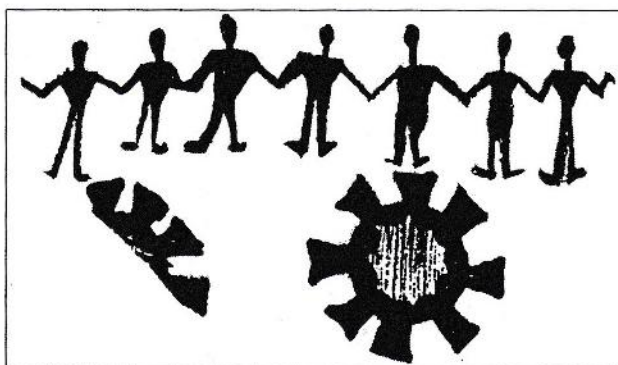
۳۳۲ استان‌های آذربایجان (شرقی، غربی و اردبیل) و آران (جمهوری آذربایجان)
۳۵۱ استان اصفهان
۳۷۵ استان بوشهر
۳۸۳ استان تهران
۴۰۴ استان چهارمحال و بختیاری
۴۱۱ استان خراسان
۴۳۰ استان خوزستان
۴۴۶ استان زنجان
۴۵۱ استان سمنان
۴۶۵ استان سیستان و بلوچستان
۴۸۷ استان فارس
۴۹۹ استان قزوین
۵۱۱ استان کردستان
۵۱۸ استان کرمان
۵۳۳ استان کرمانشاه
۵۳۸ استان کهگیلویه و بویراحمد
۵۴۱ استان گیلان
۵۵۵ استان گلستان
۵۷۲ استان لرستان و ایلام
۵۷۸ استان مرکزی و قم
۵۸۸ استان مازندران
۶۰۸ استان هرمزگان
۶۱۴ استان همدان
۶۲۳ استان یزد
۶۴۸ افغان‌ها و جمهوری افغانستان
۶۵۶ تاجیک‌ها در جمهوری تاجیکستان و ازبکستان
۶۷۹ کولی‌ها و نقش آنها در حفظ و اشاعه‌ی موسیقی بومی و دایره
۶۸۹ کاربرد دف و دایره در مراسم تسخیرشدگی
۷۳۹ فرهنگ‌نامه و سازشناسی دف / دایره در مناطق مختلف ایران
۷۵۰ طریقه نواختن دف / دایره در مناطق مختلف ایران
۸۳۱ جمهوری تاجیکستان و ازبکستان
۸۴۴ نگاهی به نمونه‌های صوتی گردآوری شده در این مجموعه، از دیدگاه وزن و متر قطعات و طرح موسیقی
۸۹۱ نت‌ها
۹۴۱ منابع و مأخذ

در کهن‌ترین فرهنگ‌ها، ریتم به‌عنوان نیروی ساختاری و نظم‌دهنده زندگی پرستش می‌شد. انسان، حیوان و گیاه با نظم و ریتم شکوفا می‌شوند. می‌توان گفت که نواختن آلات موسیقی نیز از رقص پدید آمده است. ظاهراً میل اینکه رقص آهنگ خاصی داشته باشد و در فواصل معین، اصوات اضافی با آن همراهی کند و اثرش را شدیدتر سازد، سبب پیدایش آلات موسیقی شده است.

بی‌گمان یکی از انگیزه‌های آدمیان بدوی در پرداختن به رقص، همانا حرکت رقص‌وار جانوران بود. شاید رقص‌وارترین حرکت و بازی از گونه‌ای از شامپانزه‌ها باشد که بسیار همانند رقص است. کوهلر نیز اعتقاد دارد که میمون‌ها برای رسیدن به چیزی یا بالا رفتن، از آلت و وسیله استفاده می‌کردند و گونه‌ای رقص با بازی انجام می‌دادند. در عین حال، برخی پژوهشگران در گزارش خود یادآور شدند که بعضی میمون‌ها را دیده‌اند که دست به دست هم داده و با ریتم در دایره‌ای یا در خطوط موجدار حرکت می‌کنند. طبیعی است که مردم بدوی با دیدن این حرکت از آنها تقلید کرده باشند.^۱

انسان‌ها در طول تاریخ در برهه‌ها و زمان‌های متفاوتی از نمادهای طبیعی و ویژگی‌های آن بهره‌های فراوان برده‌اند. یکی از این نمادها هم «ماه» بود.

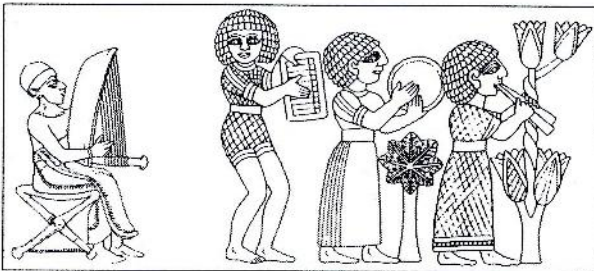
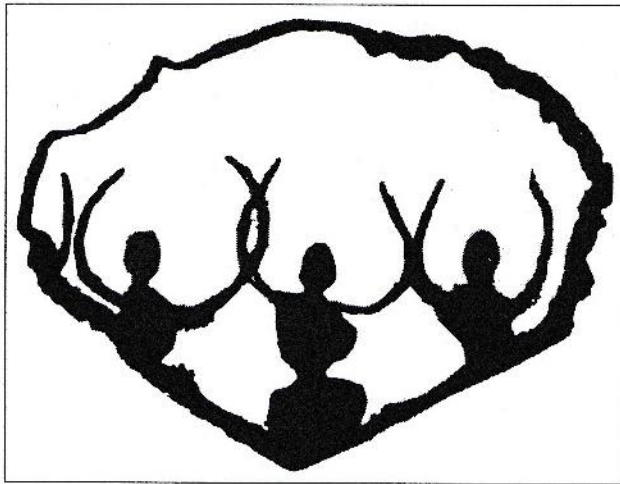
ماه علاوه بر نماد باستانی، خود از اهمیت و جایگاه روزافزون و ویژه‌ای برخوردار شد. ناچار کاشت و برداشت باید با تقویمی قمری همزمان می‌شد. مسئولیت نسبتاً بزرگ دیگری بر دوش زنان نهاده شد و آن کشاورزی بود. گندم، مهم‌ترین کشت اینان محسوب می‌شد و اصلی‌ترین ماده‌ی غذایی مردم دوران باستان را تشکیل می‌داد

مناسکی که زنان بجا می‌آوردند به نوعی حفظ قداست مادر زمین و زن بود.

موسیقی موزون در مراسمی که الهه‌ها نیز در آن شرکت داشتند، گویی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود.

۱. مجله هنر و مردم، شماره‌ی ۱۷۸، ص ۲۸.

مصر تا دره‌ی سند، از قبرس و کرت تا یونان و روم، کاهنه‌ها و سایر زنان عبادت‌کننده برای پرستش الهه‌های خود به‌عنوان انرژی ریتمیک و فناپذیر زندگی از دف (دایره) استفاده می‌کردند.^۱

فرهنگ ایرانیان باستان و ماقبل تاریخ همانند دیگر نقاط آسیای غربی، با مادرسالاری و همچنین داشتن ایزدبانو آغاز شده است. متأسفانه بسیاری از مناطق در نجد ایران، تحقیقات باستان‌شناختی از سوی ایرانیان صورت نگرفته و یا اینکه، اروپاییانی که به پژوهش‌های باستان‌شناسی دست زده‌اند، نتایج تحقیقات خود را

و از لاوک‌هایی برای جوانه زدن و همچنین نگهداری گندم استفاده می‌شد. دف (دایره) می‌تواند مظهر لاوک و یا الک گندم باشد. چه بسا اینکه کسانی هم‌اکنون نیز در برخی از مناطق ایران پس از سوراخ شدن الک و بی‌استفاده شدن آن، پوستی بر آن می‌کشند و به‌عنوان ساز استفاده می‌کنند، یادگار آن دوران باشد.

چرخش روزانه‌ی خورشید آغازگر اصلی فعالیت و آرامش است. گردش فصول از شکوفایی و در نهایت فرتوتی جهان سخن می‌گویند. جوامع بشری نیز همواره بر پایه‌ی شناخت ریتم‌های طبیعی محیط زیست به بقای خویش ادامه داده‌اند. ضرورت پیش‌بینی الگوهای ادواری (چرخه‌ای) مانند جزر و مد امواج، رشد و به ثمر نشستن گیاهان و الگوهای جفت‌گیری حیوانات و پرندگان، منجر به پیدایش «سیستم‌های وقت نگهداری» شد. درواقع مدارکی در دست است که نشان می‌دهد اولین سازندگان تقویم، زنان بودند. به سهولت می‌شد انطباق دوره‌ی قاعدگی با

گردش ماه را مشاهده کرد و این فرایند، به ویژه زنان را نسبت به پیوند درونی آنها با جهان طبیعی، حساس‌تر می‌کرد.

دف (دایره) نوازی مقدس احتمالاً به مثابه‌ی پژواک نبض آدمی آغاز شد. تپش قلب در حقیقت از زمانی که در رحم مادر به صدا درمی‌آید، اولین تجربه‌ی مستمر بشری از زندگی است. البته این موضوع مختص بشر نیست، بلکه همه‌ی موجودات در این قاعده می‌گنجند. اما هستی جسمانی آدمی در واکنش به ریتم‌های جسم در بازپروری و باززایی اندیشه‌ی او مؤثرتر و مهم‌تر است.

دف (دایره) برای نخستین بار بر دیوار اتاق معبدی در آناتولی باستان (بخشی از ترکیه‌ی امروزی) در هزاره‌ی ششم ق.م به شکل نقاشی ظاهر شد که در قدیمی‌ترین الواح باقی مانده از سومر (مناطق جنوبی رودخانه‌ی فرات و دجله) از آن نام برده شده است. از

1. Redmond Laync: When the drummers were women. New York, 1991, P.10.

این کتاب از سوی نگارنده و محمد ریاحی با نام «آن هنگام که دایره‌نوازان زن بودند» ترجمه شده و از سوی انتشارات ماهور به چاپ رسیده است.

خود را با استخوان، شاخ یا چوب می‌نواخته‌اند^۱، در حالی که دف مناطق یاد شده و همچنین ایران با دست خالی نواخته می‌شود؛ البته در برخی مناطق شمن‌ها بدون چوب و با دست نیز می‌نواختند.

دف‌نوازی در ایران ابزاری بود که پیشینیان ما برای احضار ایزدبانو از آن سود می‌بردند و او از طریق آن سخن می‌گفت.

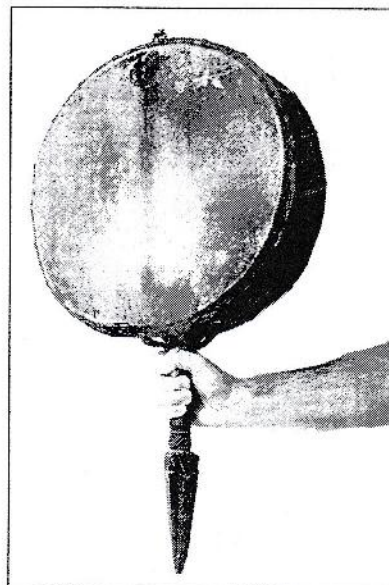
کاهنه‌ی دف‌نواز واسطه‌ای بود بین خدا و قلمرو بشر. او خود را با این ریتم‌های مقدس همسو می‌کرد و به‌عنوان احضارکننده و دگرگون‌کننده، قدرت الهی را به یاری می‌طلبید و آن را به جامعه‌ی انسان‌ها پیشکش می‌کرد، در برخی از آیین‌ها نیز، دف (دایره) ابزار اولیه‌ی ایجاد خلسه بود. تازه‌واردانی که ذهن خود را بر الگوهای ریتمیک آن متمرکز می‌کردند، قادر بودند از شعور و آگاهی معمول فراتر روند.^۲

به اعتقاد پیشینیان، ضربه قدرتمند دف (دایره)، ارواح شیطانی و شریری را که بیماری و پریشانی اشاعه می‌دهند، می‌پراکند و فضای پاک و مطهری را که در آن سلامتی و سعادت پرورش می‌یابد، می‌آفریند.

باستان‌شناسان اروپایی در تحقیقات فراوان خود خبر از نخستین دف‌نواز مشهور، لیپوشینو که بالاترین مقام کاهنه‌ای دولت - شهر اور (Ur) در بین‌النهرین را بر عهده داشت، داده‌اند. فرهنگ شهرنشینی سومری برای نخستین بار بین ۴۰۰۰ تا ۳۰۰۰ سال ق.م در جنوب بین‌النهرین (عراق) پدیدار شد. مردمانش تمامی نشانه‌های تمدن و تکامل را داشتند، مانند نوشتن، ادبیات، نظام‌های فرهنگی و قانونی صنایع تخصصی شده، نظام‌های آبیاری، مهندسی بسیار پیشرفته، تقویم نجومی و غیره.^۳

و اما چگونه این ایزدبانوی قدرقدرت که آوای دف (دایره) آن هزاران سال مردان و زنان را فرامی‌خواند، این‌گونه ناباورانه از صحنه محو شد؟ شاید در پاسخ به

به‌طور کامل منتشر نکرده‌اند.^۱ از این‌رو، برخی از پژوهشگران، ایران را از فرهنگ مادرسالارانه‌ی ماقبل تاریخ که در بین‌النهرین نیز وجود داشته، جدا می‌کنند و نتیجه می‌گیرند که در ایران زمین، ساز دف (دایره) وجود نداشته است.

در روزگاران قدیم، باور مردم بر این بود که افزودن ابزار به دف (دایره) به نیروی این ساز برای تطهیر، تاراندن و فراخواندن نیروهای خبیثه و الهه‌ها می‌افزاید. دف (دایره) در زمان باستان بیشتر مواقع با رنگ سرخ، یعنی رنگ خون، نقاشی می‌شد و یا هرازگاهی به آن رنگ سبز می‌زدند که رنگ گیاهان بود. در سراسر تاریخ باستان، اینها رنگ‌های اصلی زندگی محسوب می‌شدند. نمادها و طرح‌های پررمز و راز نیز احتمالاً بر روی پوسته یا قالب چوبی آن نقاشی می‌شده است. اکنون نیز در بسیاری از موارد می‌بینیم که کولیان سازنده‌ی این ساز، این نمادها و طرح‌های پررمز و راز را بر روی پوست دایره به تصویر می‌کشند که نشان از استمرار این فرهنگ چند هزارساله تا به امروز دارد.

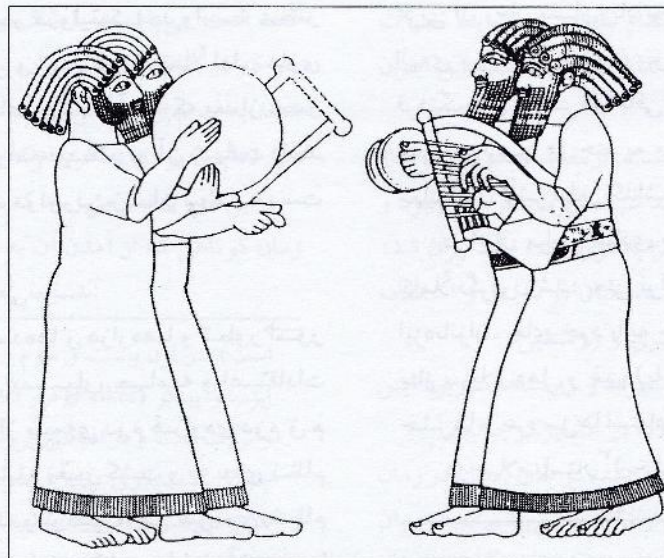
اگرچه دف (دایره) از لحاظ شکل ظاهر به دف شمن‌هایی که در سراسر آسیا و آمریکای شمالی یافت می‌شدند شباهت داشت، ولی در نحوه و شیوه‌ی نواختن آنها تفاوت اساسی وجود دارد. شمن‌ها، دف

۱. ملک شه‌میرزادی، صادق: ایران در پیش از تاریخ، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، چاپ دوم، ۱۳۸۲، صص ۲۹۳، ۲۶۲، ۱۹۳.

2. Redmond Layne: Ibid. P 10.

3. Ibid. P.21

4. Ibid. P.53

Keivan Pahlavan

DAF / DÄYERE

In The History of Iran
In Farsi Literature
In Iranian World

انشات آرون

تهران - میدان انقلاب - خیابان اردیبهشت
خیابان نظری - پلاک ۱۰۵ - واحد ۳
تلفن: ۶۶۹۶۲۸۵۰ تلفکس: ۶۶۹۶۲۸۵۱

ISBN 978-964-231-111-8

9 789642 311118

بتهوون

مرکز موسیقی بتهوون شیراز